

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ВИКРАДЕНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ З БОКУ СЛУЖБОВИХ ОСІБ

Розглянуто зміст, форми та способи протидії розслідуванню викрадень бюджетних коштів, а також визначено особливості її вчинення з боку службових осіб. Надано характеристику деяких заходів щодо попередження, виявлення та нейтралізації протидії розслідуванню з боку службових осіб у бюджетній сфері.

Рассмотрены сущность, формы и способы противодействия расследованию хищений бюджетных средств, а также определены особенности его совершения со стороны должностных лиц. Приведена характеристика некоторых мероприятий по предупреждению, выявлению и нейтрализации противодействия расследованию со стороны должностных лиц в бюджетной сфере.

The essence, forms and ways of counteraction budget costs' embezzlement are researched; peculiarities of its commission by officials are defined. Characteristic of some measures directed on prevention, exposure and neutralization of counteraction investigation in budget sphere by officials is given.

Учинення значної частини злочинів у бюджетній сфері обумовлюється можливістю службових осіб державних структур здійснювати з використанням свого службового становища незаконні фінансові операції з коштами бюджету як при визначенні напрямків використання бюджетних коштів, так і при отриманні та використанні цих коштів. Використовуючи своє службове становище, розпорядники та одержувачі бюджетних коштів не тільки мають об'єктивну можливість незаконного вилучення коштів із бюджету, але й активно намагаються уникнути відповідальності за вчинені злочини. Як свідчить вивчення емпіричного матеріалу, кількість кримінальних справ, порушених за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 Кримінального кодексу (далі – КК) України, предметом якого є бюджетні кошти, а суб'єктами є керівники державних установ, виявляються і розслідуються лише в поодиноких випадках. Ми вважаємо, що один із основних факторів низького розкриття цих злочинів – активна протидія органам досудового слідства з боку службових осіб, винних у вчиненні викрадень бюджетних коштів, що ускладнює виявлення, розслідування та судовий розгляд кримінальних справ зазначеної категорії. А це, у свою чергу, призводить до серйозних труднощів у збиранні доказів та дослідженні обставин, що підлягають доказу-

ванню у кримінальних справах, неповноти досудового слідства, призначення судами винним покарання, яке не відповідає характеру їх злочинних діянь, закриття кримінальних справ за реабілітуйними підставами, залишення злочинців на волі.

Проблема протидії розслідуванню злочинів не нова, вона існує з моменту зародження процесу розслідування та судового розгляду. Подолання створених перешкод розслідуванню злочинів випливає з самої сутності слідчої діяльності, яка характеризується зіткненням протилежних інтересів, особливою психологічною атмосферою розслідування, для якої, як зауважив В. Л. Васильєв, характерним є подолання опору з боку осіб, не зацікавлених в успішному розслідуванні справи [1, с. 45].

Аналіз літературних джерел свідчить, що різні аспекти протидії розслідуванню висвітлювалися в теоретичних дослідженнях багатьох українських та зарубіжних учених: Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, С. Ю. Журавльова, В. М. Карагодіна, А. М. Кустова, Е. У. Баєвої, О. В. Александренко, Н. О. Михайличенко, А. Ф. Волобуєва, В. П. Корж, Т. В. Колесникової, С. О. Сафронова, М. І. Костіна, Р. А. Степанюка, Б. В. Щур, Р. М. Шехавця, В. К. Лисиченко, Л. І. Аркуші, Е. Н. Кулешової, С. В. Лаврухіна, Ф. В. Балєєвських, І. А. Бобракової, В. Д. Макарова та ін.

Однак, незважаючи на беззаперечну теоретичну й практичну значущість зазначених досліджень, питання протидії розслідуванню з боку службових осіб у бюджетній сфері, висвітлювалися лише у праці Р. А. Степанюка [2], але сформульовані положення у зв'язку із виявленням специфічних форм протидії розслідуванню викрадень бюджетних коштів з боку службових осіб, зацікавлених у перешкоджанні встановленню істини, та неможливістю вирішення проблем подолання протидії правоохоронними органами потребують уточнення окремих положень, що й обумовлює актуальність даної статті.

Слід зазначити, що вказані автори пропонують різні визначення протидії розслідуванню, але незважаючи на деякі відмінності (при визначенні форми діяння, суб'єктивного ставлення особи до своїх дій, їх відповідності закону, часу вчинення, кола суб'єктів протидії) вони збігаються в основній меті протидії – створення перешкод досягненню головної мети розслідування – встановленню істини в кримінальній справі.

Аналізуючи існуючі дефініції, на наш погляд, *протидія розслідуванню злочину* може бути визначена як система цілеспрямованих дій, спрямована на створення перешкод повному, всебічному та об'єктивному розкриттю злочинів, що вчиняються в умовах вже розпочатого розслідування.

При розслідуванні викрадень бюджетних коштів протидія розслідуванню з боку службових осіб може виражатися у різноманіт-

них діях із застосуванням ресурсів публічної влади та суспільної думки щодо досягнення своєї мети: ухилення від явки в правоохоронні органи, дача неправдивих свідчень, приховування та знищення документів – слідів злочину, підкуп службових осіб контролюючих та слідчих органів, здійснення тиску на осіб, від поведінки та свідчень яких залежить встановлення об'єктивної істини у справі (свідка, слідчого, експерта, суд тощо). Протидія з боку таких осіб через їх високий освітній рівень, інтелектуальний та економічний потенціал, доступ до секретної інформації, особисті зв'язки з іншими високопосадовими службовими особами, надає їм можливість впливати на слідчого та його керівництво, та становить особливу небезпеку для розслідування викрадень бюджетних коштів. На думку С. А. Соколова, посадова злочинність набуває характеру організованої корупції, являє симбіоз монополії влади одного керівника, дискреційних повноважень службових осіб у прийнятті рішень. Корупція виходить за межі службових злочинів, вона вміщує фаворитизм, протегування, службове заступництво, численні та різноманітні форми протиправного привласнення публічних прав та засобів для їх використання [3, с. 227–228].

Для дослідження проблем протидії розслідуванню викрадень бюджетних коштів придатна, на наш погляд, класифікація її прийомів та способів, запропонована А. Ф. Волобуєвим, який класифікує їх за спрямованістю застосування на такі групи: 1) прийоми протидії, спрямовані на знищення, утаювання, маскування або фальсифікацію інформації (її носіїв) як джерел доказів; 2) прийоми протидії, спрямовані на утворення несприятливих зовнішніх умов розслідування; 3) прийоми протидії, спрямовані на утворення несприятливих внутрішніх умов розслідування; 4) прийоми протидії, спрямовані безпосередньо на членів СОГ [4, с. 72]. Окремі прийоми з названих груп протидії розслідуванню розглянуті також Р. Л. Степанюком при дослідженні злочинних порушень бюджетного законодавства [2, с. 172–175].

Матеріали вивчених кримінальних справ, порушених за ознаками ч. 2 ст. 191 КК України, не повною мірою відображають, яким чином здійснювалась протидія, тому окремі висновки стосовно форм і способів протидії розслідуванню викрадень бюджетних коштів зроблені за результатами анкетування та інтерв'ювання слідчих та оперативних працівників, за результатами яких можна виділити такі форми протидії розслідуванню.

1. *Прийоми протидії, спрямовані на знищення, утаювання, маскування або фальсифікацію документів як джерел доказів.* Для викрадень бюджетних коштів основними джерелами доказів є бухгалтерські, банківські (казначейські) документи, що відображають операції з бюджетними коштами, тому поширеним способом протидії є спроби злочинців знищити, приховати або фаль-

сифікувати документи в умовах уже розпочатого розслідування з метою не допустити, щоб відповідна доказова інформація була використана в процесі розслідування. Подолання цієї форми протидії розслідуванню має полягати у невідкладному проведенні виїмок та проведенні комплексу оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), спрямованих на виявлення місць знаходження документів та встановлення осіб, у яких вони можуть знаходитись, а також певних заходів організаційного характеру (одержання консультацій обізнаних осіб, вивчення відповідної нормативної та навчальної літератури, ознайомлення з особливостями діяльності даного органу, установи тощо), з метою забезпечення збереження необхідних документів.

Оскільки більшість незаконних операцій з бюджетними коштами виконуються за допомогою комп'ютерної техніки, окремо слід відзначити знищення електронних носіїв інформації. Запобіганням цієї форми протидії сприяє проведення комплексу слідчих та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення та вилучення комп'ютерної інформації що знаходиться в комп'ютерах, їх комплектуючих. Зокрема, шляхом невідкладного та грамотного проведення виїмки та огляду електронних носіїв інформації; вилучення протоколів та резервних копій на вінчестері. За наявності протоколів можна відновити стерту інформацію на вінчестері (магнітному носії); допиту спеціалістів, що обслуговують файловий сервер, у якому відбулося знищення інформації. Дискети, диски, чорнові записи програм, журнали реєстрації роботи на комп'ютері та деякі інші документи підлягають вилученню [5, с. 28–29].

2. *Використання корумпованих працівників правоохоронних органів для протидії розслідуванню.* Однією з істотних особливостей службових осіб, які обіймають керівні посади в бюджетних установах є наявність корупційних зв'язків не тільки із працівниками органів влади і управління, але й із представниками правоохоронних органів Дії цих осіб особливо небезпечні, оскільки корумпованими в більшості випадків є службові особи правоохоронних органів, які обіймають керівні посади: керівники слідчих підрозділів та слідчі, керівники прокуратури різних рівнів, підлеглі працівники прокуратури, судді. Перешкоди розслідуванню з їх боку можуть полягати в таких діях (бездіяльності): скасування постанови про порушення кримінальної справи, інших постанов слідчого; штучне затягування порушення кримінальної справи прокурором під виглядом недостатності зібраних доказів; надання вказівок на проведення окремих слідчих дій, виконання яких вимагає багато часу; неодноразова передача кримінальної справи від одного слідчого до іншого; відмова в санкціонуванні проведення обшуків, відсторонення обвинуваченого від посади та

інших дій слідчого; відмова в продовженні терміну досудового слідства; необґрунтоване припинення кримінальної справи; необґрунтоване обвинувачення слідчого в порушенні закону, усунення його від проведення досудового слідства. Нейтралізувати такі прийоми протидії дуже складно, і нерідко, як свідчить опитування слідчих, цього зробити не вдається. При виявленні такої протидії з боку службових осіб правоохоронних органів особі, яка проводить розслідування, необхідно задіяти можливості служби внутрішньої безпеки; звернутися до керівництва, якому безпосередньо підпорядковані корумповані особи. При наданні слідчому прямих вказівок чи пропозицій щодо тих чи інших рішень у кримінальній справі рекомендується такий прийом блокування протидії, як вимога формального документального підтвердження вказівок і пропозицій посадової особи. Але це, безперечно, потребує високого професіоналізму і громадської мужності, оскільки такий крок може потягти за собою службові ускладнення.

3. *Здійснення «тиску» на свідків злочинних дій.* Указана форма протидії використовується з метою примушування свідків дати неправдиві показання або відмовитись від раніше даних правдивих показань. Такий вплив на свідків з метою протидії слідству здійснюється шляхом пропонування матеріальної винагороди за неправдиві свідчення (підкуп) та шляхом перешкоди з'явленню свідка, спонування його до дачі неправдивих показань шляхом погроз вбивством, насильства, знищення майна його або близьких родичів, розголошення відомостей, що їх ганьблять. Для подолання цього способу протидії розслідуванню пропонується: демонстрація під час допиту свідка реальної можливості притягнення його до кримінальної відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК), застосування інших тактичних прийомів допиту, спрямованих на виявлення неправди й одержання правдивих показань; встановлення осіб, котрі здійснювали підкуп свідка (шляхом слідчих дій і ОРЗ). Ефективним способом попередження злочинного впливу на свідків може бути і запропоноване С. О. Сафроновим роз'яснення підозрюваному або обвинуваченому, що перешкоджання явці свідків, спонування їх до відмови від дачі показань, підкуп цих осіб або погроза помстою за раніше дані показання, а так само готування або замах на вчинення цих дій є злочином, передбаченим ст. 386 КК (або ст. 14, 15, 386 КК) [6, с. 90].

При виявленні погроз свідку слідчому необхідно: 1) застосувати передбачені законодавством заходи забезпечення безпеки учасників кримінального процесу способами та в порядку, передбаченому ст. 52¹ – 52⁵ КПК, а також Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р., а у разі їх недостатності – ін-

шими заходами; 2) ізолювання підозрюваного за допомогою обрання щодо нього запобіжного заходу – взяття під варту; 3) встановлення осіб, котрі здійснювали злочинний вплив на свідка (шляхом слідчих дій і ОРЗ) [2, с. 173].

4. Використання корумпованих працівників органів державної влади й управління. Особливістю викрадень бюджетних коштів є те, що самі злочинці часто обіймають високі посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування і можуть використовувати своє становище для здійснення впливу не тільки на слідчого, а й на керівництво правоохоронних органів. Чим вища посада, тим ширші можливості через державні органи відкрито чинити опір органам досудового слідства шляхом створення ряду несприятливих обставин, що уповільнює, часом припиняє, а іноді й паралізує процес розкриття і розслідування злочинів.

Підставою для подолання протидії слідству корумпованих представників влади є правові норми, які регулюють процесуальну та оперативно-розшукову діяльність щодо виявлення та розслідування вказаних злочинів, тактичне та обмірковане застосування яких може перешкодити спробам втручання у процес розслідування корумпованих службових осіб. Крім того, в таких випадках необхідно, щоб розслідування проводили слідчі прокуратури та органів внутрішніх справ більш високого рівня підпорядкування. З урахуванням вищенаведених труднощів правоохоронці повинні володіти тактико-психологічною методикою розслідування таких злочинів, яка має включати організацію і планування, тактико-психологічні рекомендації з проведення оперативно-слідчих операцій і комбінацій.

5. Протиправні дії стосовно слідчого або інших осіб, які тією чи іншою мірою беруть участь у розслідуванні (оперативних працівників, експертів тощо). Такі дії можуть виражатись у здійсненні тиску в різноманітних формах на службових осіб органів дізнання та досудового слідства з метою прийняття ними неправомірних рішень (несправедливих, необґрунтованих) стосовно осіб, притягнутих до відповідальності. Зокрема, це може проявлятися у спробах дати хабара цим особам. Досить часто використовується такий метод протидії, як дискредитація службових осіб, які ведуть розслідування шляхом подання скарг на їх дії та рішення (фактично – наклеп), а також у погрозах життю та здоров'ю слідчого, оперативних робітників або членів їх сімей. Протистояти спробам підкупу слідчих та працівників органів дізнання можна лише за таких умов: належного матеріального забезпечення працівників правоохоронних органів; створення слідчо-оперативних груп із найбільш кваліфікованих і принципових працівників; здійснення систематичного контролю за ходом розслідування у кримінальних справах цієї категорії з боку керівників слідчих підрозділів, про-

куратури, служби внутрішньої безпеки; відмови від боротьби за формальні показники, яка змушує практиків працювати на показники у звітах, а не боротися зі справжньою злочинністю; безумовного притягнення до відповідальності працівників, винних у хабарництві, корупції.

Погрози членам слідчо-оперативної групи, членів їхніх сімей, близьких їм людей застосовуються злочинцями у випадках, коли інші засоби протидії не дали результатів. У разі наявності їх ознак увесь хід розслідування повинен супроводжуватися вирішенням такого тактичного завдання, як забезпечення безпеки, порядок застосування якого врегульовано Законом України від 23 грудня 1993 р. «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів».

6. *Утворення негативної суспільної думки щодо процесу розслідування.* Така протидія полягає у використанні ЗМІ з метою створення позитивного образу злочинця та негативного висвітлення дій правоохоронних органів. У науковій літературі з метою нейтралізації тиску на слідство з боку засобів масової інформації, на наш погляд, досить аргументовано пропонується застосування правоохоронними органами тактики випередження в поданні офіційної інформації, що не дасть можливості сформулювати негативну суспільну думку [4, с. 76; 7 с. 14–15; 8, с. 159–160], чому сприятиме організація належної взаємодії слідчого із ЗМІ [9, с. 77]. До тактичних прийомів подолання, а також запобігання можливій протидії розслідуванню із використанням ЗМІ слід віднести акцентуацію події злочину. Організуючи прес-конференції, брифінги, зустрічі з журналістами з подальшим оприлюдненням їх у ЗМІ, слідчий підвищує авторитет правоохоронних органів, зміцнює віру громадян у справедливість закону, утримує свідків або потерпілих від бажання відмовитись від дачі показань тощо. Якщо такі інформаційні заходи з висвітлення розслідування злочинів будуть не одноразовими, а систематичними, то статус події злочину зміниться, вона набуде більшої соціальної ваги, чим може значно зменшити, а також попередити можливість протидії розслідуванню злочину [10, с. 492–493].

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що проаналізовані способи протидії розслідуванню викрадень бюджетних коштів і методи їх подолання, звичайно, не вичерпують усіх ситуацій, що виникають на практиці, але можуть стати орієнтиром для прийняття слідчим відповідних рішень у ході розслідування викрадень бюджетних коштів. Подолання протидії значною мірою обумовлюється високим професіоналізмом та особистими моральними якостями як слідчого, так і службових осіб правоохоронних органів, які здійснюють керівництво та контроль за розслідуванням.

Список літератури: 1. Васильев В. Л. Юридическая психология : [учебник] / В. Л. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1991. – 464 с. 2. Степанюк Р. Л. Попередження та подолання розслідуванню злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів службовими особами / Р. Л. Степанюк // Вісник Луганс. держ. ун-ту внутр. справ. – 2006. – № 3. – С. 171–175. 3. Соколов С. А. Организованная коррупция и должностная преступность в войсках, меры по её сдерживанию / С. А. Соколов // Государственная граница, организованная преступность, закон и безопасность России / [под. ред. А. И. Долговой]. – М. : Рос. крим. ассоциация, 2006. – С. 226–234. 4. Протидія економічній злочинності : монографія / [П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк, І. М. Зарецька, Е. Картер, Р. Ворнер]. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с. 5. Основи методики розслідування злочинів, скоєних з використанням ЕОМ : [навч. посіб.] / М. В. Салтєвський. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2000. – 35 с. 6. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : [навч.-практ. посіб.] / С. О. Сафронов. – Х. : С.А.М., 2003. – 175 с. 7. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза» / Л. І. Аркуша. – Х., 2002. – 20 с. 8. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности : [практ. пособие] / Н. П. Яблоков. – М. : Юристъ, 2002. – 172 с. 9. Михайлов М. А. Следователь и средства массовой информации: проблемы взаимодействия и противостояния / М. А. Михайлов, Е. А. Гончарова // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2003. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 72–77. 10. Стеценко Ю. В. Можливості використання засобів масової інформації для протидії розслідування злочинів та шляхи її подолання / Ю. В. Стеценко // Держава і право. – Вип. 15. – 2002. – С. 489–493.

Надійшла до редколегії 17.10.2009

УДК 343.132

І. М. Янченко

Поміщення особи до стаціонару медичного закладу для проведення судово-медичної експертизи

Розглянуто актуальні питання щодо процесуальних особливостей поміщення особи до стаціонару медичного закладу для проведення судово-медичної експертизи.

Рассмотрены актуальные вопросы о процессуальных особенностях помещения лица в стационар медицинского заведения для проведения судебно-медицинской экспертизы.

Current problems on procedural peculiarities of the person's placement to the hospital in order to conduct a forensic medical examination are researched.

Як відомо, проведення експертиз у кримінальному процесі бере початок із випадків медичної експертизи, яка головним чином